

A jászági szücsminták elemzése

A hímzéstechnikai megoldások mellett szólunk a jászági szücs-hímzések és minták jellegéről. Kezdetben a bőrből készült viseleti darabokat rátétmintákkal díszítették, és a bőrök összeerősítése is szíjakkal történt. A későbbiekben ezek az összeerősítő keskeny bőrcsíkok dísszé is váltak. Innen maradt meg a *szironyozás* és a *vóc*. A Jászságban nem lelhető fel kifejezetten a rátétes és szironyos díszítés nyoma. A szücs mintakönyvek, valamint a még meglévő, bőrből készült viseleti darabok tanúsága szerint az irharátétektől függetlenül kialakult egy önálló, hímzett szücs ornamentika. Ennek alapja az úgynevezett bokorvirág, illetve rózsákkal tűzdelt virágcsokor. Az ábrázolt virágoknak és leveleknek művészi leegyszerűsítése számtalan motívumot eredményezett. Elterjedten használták a Jászságban a különböző formájú rózsákat, tulipánokat, nefelejceket, gyorgyinákat, rozmaring leveleket stb. Ezek a hímzett díszek a kitöltendő felülethez alkalmazkodtak, de legtöbbször megtartották a csokorra emlékeztető formájukat. Mint szerte Magyarországon, a Jászságban is előszeretettel alkalmazták a magyar címert a díszítőhímzések központi motívumaként. A szücs-hímzések értékét és szépségét nemcsak a sok száz, változatos motívum alkalmazása adja, hanem harmonikus összeszerkesztése is egy-egy viseleti darabon. A subák és ködmönök főbb szerkezeti elemeihez eltérő hímzéspminták tartoztak, de ezek egymással harmonikus egységet alkottak.

A **subatányérok** díszítésének fő jellemzője egy stabil alaptól közepesen kiemelkedő magas töltött szár. Ezek között félköríves formában töltik ki a stilizált virág- és levélmotívumok. A váll ívét illetve a válltányért visszahajtó szálirha keretezi. A minta alapja a keresztirhához kapcsolódik. A levelek és virágok lapos öltéssel készülnek. A virágok szárainál és a változatos indáknál alkalmaznak száröltést. Az íves leveleknél (saskörmök, rozmaring levelek, stb.) a hímző öltések a levél íveléséhez alkalmazkodnak, és azt hangsúlyozzák. Ezzel a hímzéspmegoldással fokozható a levelek elkülönülésének látványa, az egyszínű hímzőfonal alkalmazása esetén.

Az **eleje rózsákat** a válltányéros subáknál használják a suba jobb és bal elején, a válltányérok magasságában. A válltányért alkotó motívumokból szerkesztik, de annál keskenyebbek. Egyes esetekben a minta középtengelye jobbra és balra ívesen elhajlik. Hímzésénél, a subatányérokhoz leírtakat kell figyelembe venni. Itt jegyezzük meg, hogy a vállrózsa (subatányér) és eleje rózsák alakja tömören hímzett lapos öltésű sorokkal kapcsolódik a keresztirhához, hangsúlyozva annak tömörségét. Ezt követően egy lazább szerkezetű sorhímzés képez átmenetet az ismételt tömör, csokor kompozíció között.

A **keresztirha** célja a hátközép és a válltányérok alatti bőrök varrásának erősítése és takarása. Igen széles sordísz- és tömör mintákkal, amely a subát teljesen körülveszi a válltányérok aljának magasságában. Subánként egyöntetű, de mesterenként igen változatos a díszítése. Anyaga szőrtelenített fényes irha. A díszítősorokat előrehímezték az irhára. Ezek legtöbb esetben csak lapos öltéssel készültek, mert a kompozíció indákat nem tartalmazott. A subáknál ez a legtömörebben hímzett díszítés.

A **szálirhák** eredetileg a suba sugárirányú varrásainak erősítését és takarását szolgálták. Keskeny, általában almás szélű irhacsíkok. Subák esetében az alapszövet mezőinek szimmetrikus elosztására, valamint díszítésre is alkalmazzák. A válltányérokot keretező szálirhák kivételével a keresztirha alól indulnak, és mindegyik makkvirágban végződik. A szálirha kikészítése és anyaga megegyezik a keresztirháéval. Ennek a hímzése is a subára dolgozás előtt készül. A jászági viseleti darabokon igen keskeny (kb. 12-13 mm) alkalmaznak. Mintája lapos öltéssel töltött szívecske- vagy petytorsor. Széle általában almás szabású. Az almás szélű szálirhákat irházó öltéssel varrták az alapszövetre, és mindkét szélén saskörmökkel (páros levél) díszítették, amiket lapos öltéssel hímezték. Az előre készített kereszt- és

szálirhák hímzésének színe eltért az alapszőrre hímzett díszítés színétől, de ez nem okoz diszharmóniát, hanem inkább a szerkezeti díszítést emeli ki.

A **makkvirágok** a suba alján körbefutó, folthatású díszek. Általában színes irharátétek, változatos motívumokkal körülhímezve. Alattuk díszes bőrsallangok (körték) függnek. Eredeti funkciójuk szerint ezekhez gombolták fel a suba alját. Az irhaalátéteket nem hímezték, csak az irházó öltésekkel felvarrt rátét kontúrjai mellett az alapszőrt. Ezek a hímzések is igen változatosak. A subák alján ritmikusan ismétlődve egységes sordíszet alkotnak.

A **női suba** jellegzetes díszje az igen széles keresztirhán van. Ez általában kárminpiros irharátét, és kékeszöld vagy fekete színnel hímezték rá az aprólékos mintát. Esetenként a válltányért is hímezték. A vócos válltányért például egy jászberényi női subán lefelé mutató, zöld virágcsokor díszíti. A női suba válltányérjának díszje nem hasonlít a férfi subákéra. Nem képeznek olyan tömör, összetett kompozíciót. Mindig csak egy szerény virágcsokor hatását keltik. A női subák szálarhái egyenes vonalúak, keskenyek és díszítőhímzés nélküliek. Irházó öltéssel varrták az alapszőrre. A széles keresztirhától indulnak és gombkosárban végződnek. A gombkosár alól indul a makkvirág, ami hímzés nélküli irharátét, mely sallangban végződik. A rátét lehet többszínű és a sallang többrétegű (általában piros-fehér-zöld) és lyukakkal áttört.

A **ködmönök** díszítése a szabásvonalat hangsúlyozza. Általában a ködmön szabott háta a legjobban díszített. Jellemző díszje a jászsági ködmönnek a vese tájékára eső ún. *vesevirág*. A női ködmönök igen díszesek. A jászsági női ködmönök varrásvonalait mindenütt előrehímzett irhacsíkkal fedte. A széleket kárminpiros irhacsíkkal szegték. A szegett szélek és derékvonalak mellett díszes csíkmintákat hímezték. Gazdag hímzés kompozíció került a hát közepére, amelynek széle bizonyos fokig a hát varrásvonalát követte. Ugyancsak gazdagon hímezték a ködmön mellrészét, főleg a gombok és gomblyukak mellett. A mellrész fő hímzett motívumát általában kárminpiros irhaborításra hímezték. A mélyen kivágott, szegett nyakrészt is szép, hímezt sor díszítette, ami a mell- és derékhímzésen keresztül a két vesevirágot összekötötte. A ködmön ujjainak végét is hímzés díszítette. A hímzésminták lapos és szároltással készültek. A férfi ködmönöket szolidabban, kevesebb hímzéssel díszítették.

A **dohányzacskó** igen kedvelt használati tárgy volt a férfiaknál. Ez többnyire kostökből készült úgy, hogy a hasi bőrt a két hátsóláb bőrével és a farokbőrrel együtt vágta ki. A hasi bőrből kör alakú peremet alakítottak, amit gazdagon és több színnel hímezték. A két láb- és farokbőrből három díszes sallangcsoportot képeztek. A dohányzacskó volt a szűcstanulók első remeke.

A szűcsminták textíliákra történő hímzése

A szűcsmunkához egykor a hosszúszőrű magyar juhok erősebb bőrét alkalmazták. Birkabőrt alig használtak, mert az jóval gyengébb volt, és a hímzés mentén kiszakadt. Munkánk kezdetén ki kellett tehát kísérletezni a megfelelő alkalmazás lehetőségét. Lakástextilek, viseleti darabok, öltözet kiegészítők jöttek számításba. A fentiekhez meg kellett találni a megfelelő színű és minőségű alapanyagokat a régen használatos bőr helyett.

Követelmény, hogy a mai igényeknek megfelelő legyen a beszerezhetőség, a tisztántartás és díszítés szempontjából. Mindezek után ki kell választani a ma kapható fonalakból azokat, melyek megfelelnek a hagyományos mintákhoz és az újonnan készült, mai igényeket kielégítő kézimunkákhoz.

A több éves módszeres tanulmányozás eredményeként az egykori hagyományos mintaegységeket megbontottuk. A megbontásnak, illetve átalakításnak úgy kellett megtörténni, hogy a mintacsoport jász jellege megmaradjon. Így a szücsnímzésből kialakítható egy textilre vitt, *sajátságos jász hímzés*. Ma már el tudjuk érni, hogy a kívánt lakástextilhez vagy viseleti darabhoz a megfelelő mintákat megszerkesszük.

A jász minták áttervezésénél ügyelni kell arra, hogy egy markáns központi motívum köré csoportosítsuk az egyéb mintaelemeket, mint ahogy az a suba válltányérok nál van. Ilyen módszerrel készülhetnek például terítők, párnák, futók, falvédők. A jász mintaelemekből összeállíthatók csík jellegű minták is, de az elrendezés mellett a mintasor folyamatosságára és kapcsolódására is ügyelni kell.

A hímzésre alkalmas textíliák színe fehér és drapp, anyaga vászon, napszővet, pamut-batiszt vagy puplin. A *hímzőfonal színe* pedig az alapanyag színével harmonizáló *világosabb* vagy *sötétebb fűzőld*, egyes esetekben *kékeszöld*. A jászági szücsök *bontott* vagy *sodrott selyemfonallal* dolgoztak. A későbbi időkben áttértek a *gyapjúfonal* használatára, de az igen finom munkát és technikát igénylő, gazdag díszítésű válltányérokra továbbra is selyemmel hímezték. A hímzést *kétszálas osztott hímzővel* végezzük. A száruk, indák száröltéssel, a levelek, virágok, *bogarak* lapos öltéssel készülnek. Textilre történő átdolgozásnál nem alkalmaztuk, de a szücsnímzések rátétjeinél és az irhaszegéseknél használatos volt a szálvezetéses irházó öltés is. Használatos még a *Margit-öltés*, főleg egyszerű díszítő csíkok kialakítására. Néhány motívumnál alkalmazható még a *lapos öltés* és a *huroköltés* kombinációja is. A lapos öltéseknél ügyeljünk, hogy az öltések iránya összhangban legyen a motívum ívelésével. Így érhető el, hogy az azonos szín ellenére a fénytörés következtében a minta tökéletes rajzolatban látszik. Lakástextilek (terítők, futók, falvédők) szegésekor kevés szegést alkalmazunk, mely a minta szerkezetét összefogja, vagy hangsúlyozza azt. A túlzottan „hangsúlyos” szegés elnyomja a fő díszítőelemeket, vagy diszharmonikus is lehet azzal. Javasolt a *sima mintára visszazegés*, a *lyukas szegés* (1 szálát kihúzza azsúroz), a *borsóka*, illetve a *keskeny subrika*. A szücsnímzáknál rátétet is alkalmazhatunk. A *rátétek almásak, folthatásúak* vagy *hímzéssel díszítettek*. A lyuk és az *alma* (cakk) alkalmazása a bőrnél a könnyedséget jelezheti, míg textil esetében csipkehatású, tehát a szücsnímzéssel együtt csak kismértékben alkalmazható. A munkadarabok vászonhímzéseknél elterjedten alkalmazott cakkos szegése idegen a szücs ornamentikától.

Munkánk során nagyon kell figyelni az előnyomott minták pontos hímzésére, de ismerni kell az eredeti motívumokat is. Például az előnyomott mintán egy motívum indája hurkot is leír, ami körnek látszik. Aki nem figyel, az könnyen kitöltheti lapos öltéssel, holott ezt csak száröltéssel kellene kivarni. Ha egy olyan motívumot, melynek kontúrját száröltéssel kellene kivarnunk, mi pedig lapos öltéssel töltjük ki a kontúr és a belső motívumok között, nagyot hibázunk. Ez a tévedésünk azt eredményezi, hogy a minta elveszti könnyedségét, és az egész kompozíció harmóniáját felborítja.

Szabó Pál Antalné népi iparművész